

УДК 159.9.078:331.442-355/351.74

О.С. Колесніченко

Академія внутрішніх військ МВС України, Харків

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ «ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ»

Подано результати розроблення методики «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності» на підставі емпірично розробленої моделі психологічної готовності особистості з використанням методики спеціалізованого денотативного семантичного диференціалу.

Ключові слова: функціональна модель, психологічна готовність особистості, екстремальна діяльність.

Вступ

Постановка проблеми. Науковий огляд психологічної літератури, щодо визначення сучасних підходів і арсенал методик вивчення психологічної готовності особистості до професійної діяльності має низку обмежень для їх використання, для вивчення психологічної готовності представників конкретних видів професійної діяльності.

Одним з недоліків є те, що комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення даного явища не відповідає на питання, чи дійсно ці особистісні особливості дозволяють успішно виконувати функціональні обов'язки в екстремальних ситуаціях або ж вони характерні для будь-якої іншої діяльності, тобто не відображають професійну специфіку досліджуваної діяльності. Інша суттєва особливість методик дослідження, що дозволяють визначити психологічну готовність особистості до діяльності в екстремальних ситуаціях, полягає в спрямованості переважно на діагностику окремих рис особистості (мотивації, волі, характеру, самооцінки і т.д.), а не цілісної структури психологічної готовності особистості до діяльності. І, нарешті, існуючі методики не враховують специфіку змісту діяльності та її умов.

Виходячи з вивчення службово-бойової діяльності (СБД) військовослужбовців внутрішніх військ, було поставлено завдання вдосконалення відповідних методичних прийомів. У зв'язку з цим розробка психодіагностичного інструментарію для вивчення та визначення рівня психологічної готовності особистості екстремального профілю діяльності є вельма актуальна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема психологічної готовності до професійної діяльності привертала увагу багатьох учених, безпосередньо проблемі формування психологічної готовності до службово-бойової діяльності в умовах ризику оказали роботи Л. Аболіна, Т. Ахаян, В. Гинецинського, Н. Кузьміной, Л. Кандибовича, В. Луценко, А. Реана, С. Степановой, В. Хальзовой, В. Якуніна та інш.

Останнім часом проведено ряд досліджень [2 – 8], присвячених аналізу психологічної готовності до різних видів діяльності, зокрема педагогічної (В. Бочелюк, П. Горностаї, О. Іванова, В. Мачуський, О. Федик, М. Хромова та ін.), управлінської (Л. Карамушка, О. Щотка та ін.), діяльності психолога (М. Багашов, Л. Долинська, О. Шипилова та ін.), діяльності робітників ОВС (В. Вдовюк, В. Давидов, М. Д'яченко, Л. Железняк, М. Кирашов, М. Коробейніков, І. Ладанов, Г. Луков, В. Марішук, В. Олейніков, В. Офіцеров, В. Слепов, Л. Узун, М. Феденко, Я. Юрченко, В. Юсов), діяльності військовослужбовців (О. Блінов, Д. Грищенко, Л. Матохнюк, В. Молотай, М. Томчук), діяльності військовослужбовців (О. Блінов, Д. Грищенко, Л. Матохнюк, В. Молотай, М. Томчук), учбова діяльність курсантів МВС (Ю. Аманацький, Г. Дунін, В. Кикотя, О. Кочин, Л. Узуна).

Проте науковий аналіз теоретичних та експериментальних результатів показує, дана проблема є недостатньо розробленою, а відсутність єдиного психодіагностичного інструментарію вивчення даного явища викликає суттєві труднощі у психологічному супроводженні службово-бойової діяльності.

Мета статті. Розробити методику діагностики психологічної готовності особистості фахівця екстремального виду діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проведений аналіз наукових досліджень з даної проблеми показав, що вибір психодіагностичних методик по комплексному вивченню психологічної готовності особистості обмежений, тому виникла необхідність розробки психодіагностичної методики, що з'явилася б валідним та надійним діагностичним інструментом для вивчення психологічних складових даного феномену.

Проведене емпіричне дослідження з використанням методики спеціалізованого денотативного семантичного диференціалу дозволило розробити модель психологічної готовності особистості фахівця екстре-

мального виду діяльності, яка складається з п'яти факторної структури психологічної готовності особистості в екстремальних умовах діяльності, яку складають такі компоненти: мотивація обов'язку, професійна компетентність, професійна витривалість, вольове зусилля, взаємодопомога і довіра [1].

Результати цих досліджень, стали основою для розроблення структури та змісту методики «Психологічна готовності особистості фахівця екстремального виду діяльності».

Створюючи стимульний матеріал методики ми виходили з наступного змісту цих блоків.

Перший блок “Здатність до ефективного самотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язку” (мотивація обов'язку), включає: розуміння і усвідомлення завдань; свідоме прагнення до добросовісного виконання службового обов'язку; моральну нормативність поведінки; потрібність у подоланні труднощів і наполегливість в досягненні мети; прояв інтересу до виконання службово-бойових завдань в екстремальних ситуаціях; прагнення добитися успіху і показати себе з кращого боку при виконанні обов'язків; відчуття задоволення при виконанні поставлених завдань.

Передбачається, що *високі показники* за цим блоком має свідчити, про глибоке й усвідомлене розуміння завдань, які виконує військовослужбовець внутрішніх військ МВС України; позитивне психологічне (ціннісно-мотиваційне) ставлення до службово-бойової діяльності; стійкість і чіткість службової спрямованості на свідоме і добросовісне виконання вимог законів, присяги, наказів у процесі службово-бойової діяльності; моральну нормативність поведінки; високу потребу до подолання труднощів і досягнення поставленої мети; емоційно-позитивне усвідомлене ставлення до виконання службово-бойового завдання в небезпечній для життя обстановці; швидку орієнтацію в психологічно складній ситуації; високий рівень поведінкової регуляції; глибоке відчуття задоволення при виконанні службово-бойового завдання.

Низькі показники за цим блоком свідчить про, відсутність досить вираженого розуміння державної ваги завдань; нейтральне або негативне психологічне (ціннісно-мотиваційне) ставлення до СБД; безвідповідальне відношення до виконання вимог законів, наказів, розпоряджень, порушення дисципліни; низький рівень службово-професійної спрямованості; слабо розвинену потребу до подолання труднощів і прагнення до досягнення поставленої мети; нейтрально-байдуже або негативне відношення до виконання службово-бойових завдань (СБЗ) в небезпечній для життя обстановці; слабо виражено прагнення добитися успіху і бажання проявити свої здібності; нестійку поведінку та низький рівень стресостійкості; поверхневий характер здійснення самоаналізу і самооцінки; повіль-

ну орієнтацію в психологічно складній ситуації; низький рівень стійкості в стресі; відсутність відчуття задоволення при виконанні СБЗ.

Другий блок “Здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму і особистості для ефективного виконання поставлених завдань в напружених умовах, в основі якої лежить витривалість” (професійна витривалість), включає: уміння мобілізувати себе в складній обстановці і зосередити сили на виконання поставленого завдання; наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні виниклих труднощів, самовладання; вольову стійкість при ухваленні відповідального рішення, здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; уміння зберігати високий рівень активності, ініціативи, самостійності; здібність протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, боязнь, страх.

Високі показники за цим блоком має свідчити, про: високо розвинене уміння мобілізувати себе в складній ситуації, здатність зосередити сили на виконанні поставленого завдання; високу наполегливість, сміливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні виниклих труднощів, самовладання; здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; розвинене уміння зберігати високий рівень активності, ініціативи і самостійності; виражену здатність протистояти втомі, сміливо долати сумніви, розгубленість, боязнь, страх.

Передбачається, що *низькі показники* за цим блоком свідчать про: слабо розвинене мобілізування в складних ситуаціях; нездатність зосередити сили на виконанні поставленого завдання; низький (не належна) прояв наполегливості, рішучості, цілеспрямованості, завзятості у подоланні виниклих труднощів, самовладання; невпевненість і розгубленість при ухваленні важливого рішення, нездатності або боязнь брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; недостатню розвиненість уміння зберігати активність, самостійність і ініціативу; слабо розвинені здібності, протистояти втомі, долати сумніви, страх.

Третій блок “Здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра” (професійна взаємодопомога і довіра), який відображає: уміння залучати додаткові ресурси свого соціального оточення для виконання поставлених завдань, та створення ефективного захисного потенціалу шляхом об'єднання антистресових потенціалів членів колективу.

Високі показники – здатність побудувати процес спілкування, вміння встановити психологічний контакт, дати раду власним почуттям, впоратися з проявами агресивності, спланувати свою діяльність, поставити перед собою цілі та завдання, ефективно їх реалізувати і отримати емоційне задоволення від процесу та результату діяльності, переключатися з

однієї задачі на іншу, раціонально її вирішити, зосередившись на завданні, схильність до виправданого ризику, вирішення складних задач.

Низький показник – мало розвинена здатність будувати комунікацію, встановлювати психологічний контакт з іншою людиною, слухати та чути іншого, виконувати та давати вказівки, усвідомлювати та виражати почуття, розуміти оточуючих, виявляти приязнь, долати страх перед невідомим, володіти собою, адекватно реагувати на неприємності у спілкуванні, не здатен радіти вдачам та перемогам інших, зосереджуватися на завданнях, відчувати складність в опануванні нових алгоритмів діяльності.

Четвертий блок “Здатність виділяти у ситуації діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування, розгортати набуті алгоритми професійних дій, де основою є професійна компетентність” (професійна компетентність) припускає: розуміння завдань СБД, виконання обов’язків і оцінка їх значущості; уявлення про вірогідні зміни обстановки, труднощі, майбутні умови виконання СБЗ в екстремальних ситуаціях; об’єм знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети; наявність професійних умінь і навичок дій для виконання СБЗ; здібність до аналізу оперативної ситуації.

Високі показники за цим блоком мають свідчити про глибоке розуміння завдань СБД, своїх обов’язків, висока оцінка їх значущості; чітке, повне і адекватне уявлення про вірогідні зміни обставин, труднощі, майбутні умови виконання СБЗ; великий об’єм і різноманітність знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети; добре розвинені уміння і навички дій в екстремальних ситуаціях; високу здібність до аналізу ситуації, що склалася.

Низькі показники – завдання СБД в цілому не усвідомлюються, немає достатнього розуміння складності виконання своїх обов’язків, оцінка їх значущості понижена. Слабке і часто неадекватне уявлення про вірогідні зміни обставин, труднощі, майбутні умови виконання СБЗ. Недостатні знання прийомів, засобів і способів досягнення мети. Уміння і навички дій в екстремальних ситуаціях розвинені нижче за середнє. Здібність до аналізу оперативної ситуації, що склалася, знижена.

П’ятий блок “Здатність до самообілізації, переводу розробленого плану дій в реальні дії, в основі якої лежить вольове зусилля” (вольове зусилля) відображає: уміння управляти своїми емоціями; уміння мобілізуватися на виконання поставленого завдання; упевненість у своїх силах, в успіху; здатність протистояти роздратуванню; емоціональну стійкість до тривалих напружених навантаженням, ризику, небезпеці.

Високий показник – високо розвинене уміння управляти собою в складній ситуації. Уміння упев-

нено управляти своїми емоціями, яскраво виражена здатність мобілізувати себе на виконання поставленого завдання. Тверда упевненість у своїх силах, в успіху. Висока здатність протистояти роздратуванню. Висока емоційна стійкість до тривалих напружених навантажень, ризику, небезпеки.

Низький показник свідчить про: недостатньо виражене уміння управляти собою в складних ситуаціях; невміння управляти своїми емоціями; відсутність здатності мобілізувати себе на виконання поставлених завдань; відсутність упевненості в своїх силах, в успіху; не здібність протистояти дії виражених подразників; низьку емоційну стійкість до тривалих напружених навантажень, ризику, небезпеки.

Розроблюючи концепцію методики, ми також виходили з того, що під час діагностики військовослужбовців внутрішніх військ та представників інших екстремальних видів діяльності більш важливим є визначення не стільки особливостей психологічної готовності, скільки визначення недоліків, не сформованості психологічної готовності.

Відповідно до розробленої моделі психологічної готовності особистості для кожного блоку було сформульовано по 5 тверджень, всього 25 тверджень, з цих запитань було складено опитувальник.

Обираючи форму відповідей, було враховано, що кожен блок припускає певну динаміку, тому було обрано шкалу відповіді, яка містить сім градацій: “Це точно про мене”; “Це на мене схоже”; “Це схоже на мене, але немає впевненості”; “Не наважуюся віднести це до себе”; “Сумніваюся, що це можна віднести до мене”; “Мені це не властиво в більшості випадків”; “Це до мене абсолютно не відноситься”.

Відповідно до форми розробленої методики та процедури роботи з нею для обстежуваних розроблена інструкція, яка наведена нижче.

Так як при підрахунку балів за кожним блоком та за методикою в цілому діагностично значущими є в одних випадках позитивні полюси відповідей, а в інших негативні, що передбачає відповідно прямиий і зворотній перерахунок балів, то було розроблено таблицю для переводу наданих обстежуваним відповідей у бали (табл. 1).

Твердження кожного блоку утворюють шкали методики, то відповідно до розташування тверджень в опитувальнику та діагностично значущого полюсу відповіді було створено ключі до розробленої методики. Підрахунок за кожною шкалою методики має здійснюватися шляхом додавання усіх відповідей на твердження, що утворюють шкалу, переведених за таблицею у бали. Передбачається, що загальний бал за методикою – загальний показник психологічної готовності особистості до професійної діяльності, вираховується додаванням балів за п’ятьма шкалами методики.

Таблиця 1
Переведення відповідей у бали при прямому і зворотному підрахунку

Варіанти відповідей	Прямий підрахунок	Зворотній підрахунок
Це точно про мене	6	0
Це на мене схоже	5	1
Це схоже на мене, але немає впевненості	4	2
Не наважуюся віднести це до себе	3	3
Сумніваюся, що це можна віднести до мене	2	4
Мені це не властиво в більшості випадків	1	5
Це до мене абсолютно не відноситься	0	6

Придатність методики як інструменту оцінки психологічної готовності до діяльності проводилося шляхом оцінки надійності, валідності, дискримінативності. З метою експериментального обґрунтування досліду варіанту методики проводилося дослідження. У якості досліджуваних виступили 167 військовослужбовців внутрішніх військ (офіцери, військовослужбовці військової служби за контрактом та курсанти випускники Академії ВВ МВС України). Обсяг досліджуваної вибірки дозволяє проводити валідацію і стандартизацію методики як діагностичної.

Для оцінки дискримінативності методики (здатності диференціювати відповіді) використовувався критерій β -Фергюссона. Показник дискримінативності відображає "працездатність" методики на даній вибірці і стосовно конкретних умов професійної діяльності – здатність вловлювати відмінності рівня вираженості ознаки. Показник β підраховувався для компонентів моделі психологічної готовності. Висока дискримінативність вважається статистично достовірною при $\beta \geq 0,70$. А при $0,50 \leq \beta \leq 0,69$ дискримінативність приймається як допустима. Таким чином показники $\beta_1=0,91$; $\beta_2=0,90$; $\beta_3=0,89$; $\beta_4=0,96$; $\beta_5=0,78$ для кожного компонента методики відповідно дозволяють зробити висновок про забезпечення вимог високої дискримінативної здатності кожного з компонентів і всієї методики в цілому, тобто про різноманітність одержуваних відповідей і здібності на підставі методики диференціювати респондентів за досліджуваними показниками.

Отримані дані свідчать, що розподіл відповідей практично за всіма компонентами методики має досить високі показники дискримінативності ($\beta \geq 0,70$), що дозволяє говорити про достатньо високий рівень розрізняльної здатності кожного з питань.

Оцінка ступеня надійності методики проводилася за показниками надійності як внутрішньої уз-

годженості методики та ретестової надійності. Для аналізу надійності як показника внутрішньої узгодженості питань методики застосовувався критерій α -Кронбаха. Показник α вважається значимим, а методика – внутрішньо узгодженою, при діапазоні α значень від 0,60 до 1,00. Результати підрахунку показників внутрішньої узгодженості представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники внутрішньої узгодженості компонентів методики вивчення психологічної готовності особистості екстремального профілю діяльності

№ п/п	Компонент психологічної готовності особистості до діяльності в екстремальних ситуаціях	Значення α – Кронбаха
1	Здатність до ефективного самомотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язку.	0,71
2	Здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму і особистості для ефективного виконання поставлених завдань в напружених умовах, в основі якої лежить витривалість.	0,67
3	Здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра.	0,64
4	Здатність виділяти у ситуації діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування, розгортати набуті алгоритми професійних дій, де основою є професійна компетентність.	0,69
5	Здатність до самообілізації, переведення розробленого плану дій в реальні дії, в основі якої лежить вольове зусилля.	0,62

Окрім надійності як внутрішньої узгодженості методики розглядався й інший аспект – ретестова надійність. Підрахунок ретестової надійності – порівняння даних попереднього обстеження випробовуваних з наступним (часовий інтервал склав 2 міс.) – здійснювався за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона. Підсумкові показники коефіцієнтів кореляції результатів першого і другого обстеження представлені у зведеній табл. 3.

Отримані значення коефіцієнта кореляції (при даному рівні значущості) дозволяють зробити висновок про статистично підтверджену ретестову надійність.

Таблиця 3
Показники коефіцієнтів кореляції результатів першого та другого тестування за окремими компонентами методики

№ п/п	Компонент психологічної готовності особистості до діяльності в екстремальних ситуаціях	Значення коефіцієнтів кореляції
1	Здатність до ефективного самотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язком	$r=0,36, p\leq 0,01$
2	Здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму і особистості для ефективного виконання поставлених завдань в напружених умовах, в основі якої лежить витривалість	$r=0,28, p\leq 0,05$
3	Здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра	$r=0,39, p\leq 0,01$
4	Здатність виділяти у ситуації діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування, розгортати набуті алгоритми професійних дій, де основою є професійна компетентність	$r=0,33, p\leq 0,05$
5	Здатність до самооблізації, переводу розробленого плану дій в реальні дії, в основі якої лежить вольове зусилля	$r=0,42, p\leq 0,01$

Аналіз іншої характеристики методики – валідності – проводився шляхом обчислення показника конкурентної валідності.

Для перевірки конкурентної валідності методики (ступеня взаємозв'язку отриманих результатів з даними інших методик) був проведений кореляційний аналіз компонентів психологічної готовності з результатами за методиками які відбиралися, таким чином, щоб максимально повно охопити і по можливості перекрити кілька шкал всі структурні компоненти розробленої моделі психологічної готовності особистості до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Для дослідження показників “Мотивації обов'язку” блоку психологічної готовності особистості проводились методики: “Вивчення мотиваційного профілю особистості” (автори Ш. Річі та П. Мартін); “Локус контролю” (у модифікації Є. Ксенофонтової); “Діагностика мотивації прагнення до успіху” і “Діагностика мотивації уникнення невдач” (автор Т. Елерс). Для дослідження особливостей “Професійної витривалості” блоку викорис-

товувалися методика “Вольової регуляції особистості” М. Гуткіна, Г. Міхальченко. Для дослідження показників “Професійна взаємодопомога і довіра” блоку проводився багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність”. Для визначення особливостей такого блоку психологічної готовності особистості, як “Професійна компетентність”, проводилась методика “Короткий орієнтувальний тест”, що є адаптацією тесту Вандерліка. Визначення особливостей “Вольове зусилля” блоку нами використовувався опитувальник ССП-98 (стиль саморегуляції поведінки) В. Моросанової.

Крім того, використовувалися методика – 16 PF Кеттелла, яка діагностує за декількома важливими шкалами індивідуально-психологічні якості для забезпечення психологічної готовності до професійної діяльності.

Значимі показники кореляції були отримані за окремими шкалами: відзначається високий кореляційний зв'язок між “Здатністю до самооблізації, переводу розробленого плану дій в реальні дії, в основі якої лежить вольове зусилля” і шкалами опитувальника В. Моросанової, “планування” – $r=0,24$, при $p\leq 0,05$, “моделювання” – $r=0,23$, при $p\leq 0,05$, “оцінка результатів” – $r=0,32$, при $p\leq 0,01$, “гнучкість” – $r=0,27$, при $p\leq 0,05$.

“Здатність до ефективного самотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язку” має високу кореляцію з мотивами: “потреба у високій заробітній платні та матеріальній винагороді, бажання мати роботу з гарним набором пільг і надбавок” – $r=-0,33$, при $p\leq 0,01$, “потреба у чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації” – $r=0,26$, при $p\leq 0,05$, “потреба формувати і підтримувати довгострокові, стабільні взаємини” – $r=0,24$, при $p\leq 0,05$, “потреба у розмаїтті, перервах і стимуляції, прагнення уникати рутини” – $r=0,25$, при $p\leq 0,05$, “потреба в цікавій, суспільно корисній праці” – $r=-0,28$, при $p\leq 0,05$, “Прагнення до професійного успіху” – $r=0,23$, при $p\leq 0,05$ за тестом Т. Елерса. За іншими мотивами значуща кореляція з відповідним компонентом моделі психологічної готовності особистості до діяльності не виявлено.

Також, компонент психологічної готовності “Здатність до ефективного самотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язку” має зворотні та прямі значущі кореляційні зв'язки з показниками методики Є.Г. Ксенофондової: “інтернальність у професійній діяльності” ($r=-0,26, p\leq 0,05$), “професійно-соціальний аспект інтернальності” ($r=-0,26, p\leq 0,05$), “професійно-процесуальний аспект інтернальності” ($r=0,28, p\leq 0,05$), “готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів” ($r=0,35, p\leq 0,01$), “готовність до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї” ($r=0,25, p\leq 0,05$).

Показник компоненту “Здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра” позитивно корелюють з показниками за шкалами:

“поведінкова регуляція” ($r=0,24, p\leq 0,05$),

“комунікативний потенціал” ($r=0,23, p\leq 0,05$),

“моральна нормативність” ($r=0,28, p\leq 0,05$), багаторівневого особистісного опитувальника (БОО) “Адаптивність”, який розроблений А. Маклаковим і С. Чермяніним.

Показник компоненту “Здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму і особистості для ефективного виконання поставлених завдань в напружених умовах, в основі якої лежить витривалість” корелюють з показниками за шкалами “організація діяльності” ($r=0,25, p\leq 0,05$), “рішучість” ($r=0,23, p\leq 0,05$), “наполегливість” ($r=0,24, p\leq 0,05$), методики вольової регуляції особистості М. Гуткина, Г. Міхальченко.

Показники методики КОТ, що є адаптацією тесту Вандерліка, мають позитивні кореляційні взаємозв'язки з компонентом психологічної готовності особистості “Здатності виділяти у ситуації діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування” ($r=0,32, p\leq 0,01$).

Крім того, як зазначали вище нами був використаний 16-факторний опитувальник Кеттелла, що є узагальненням щодо вибраної моделі психологічної готовності особистості екстремального профілю діяльності і дані за якими можуть застосовуватися для уточнення отриманих результатів за наведеними вище методиками, так високий кореляційний показник є між “Комунікативним” ($r=0,24, p\leq 0,05$) “Інтелектуальним” ($r=0,31, p\leq 0,01$) та “Емоційним” ($r=0,23, p\leq 0,05$) блоками методики та компонентами “здатність до ефективного самомотивування, в основі якої лежить мотивація обов'язком”, “здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, в основі якої лежать розвинені комунікативні навички і довіра, “професійна компетентність” методики психологічної готовності особистості екстремального профілю діяльності.

Розроблена методика як за змістом так і специфікою оцінки психологічної готовності особистості до діяльності має самостійне значення і розширює можливості деяких традиційних методик.

Проведений аналіз проекту методики “Психологічна готовність особистості екстремального профілю діяльності” підтверджує можливість використання його в якості інструменту окремих структурних її компонентів за різними шкалами, так і загальний інтеграційний показник рівня психологічної готовності в цілому.

Бланк методики

Інструкція: в опитувальнику містяться висловлювання, які необхідно співвіднести з Вашим ставленням до виконання службово-бойової діяльності. Оцініть кожне приведенне нижче твердження, використовуючи наступну шкалу оцінок: 0 – Це точно про мене; 1 – Це на мене схоже; 2 – Це схоже на мене, але немає впевненості; 3 – Не наважуюся віднести це до себе; 4 – Сумніваюся, що це можна віднести до мене; 5 – Мені це не властиво в більшості випадків; 6 – Це до мене абсолютно не відноситься.

1	Зміна способу діяльності не завдає мені незручностей	
2	Професійна гідність для мене не настільки значна, щоб змусила виконувати дії небезпечні для життя.	
3	Інколи мені важко наважитися на дії у небезпечних ситуаціях без додаткового зовнішнього спонукання.	
4	Моя вміння спілкуватися з колегами допомагає виконувати складні службово-бойових завдання.	
5	Мені не завжди вдається впливати на події, що відбуваються навколо.	
6	Почуття обов'язку не є для мене важливим мотиватором для виконання поставлених службово-бойових завдань.	
7	Будь-яка нова справа викликає у мене передчуття неприємності.	
8	Іноді мені важко втілювати свої ідеї у життя, бо вони здаються мені нездійсненними.	
9	Я завжди тією чи іншою мірою усвідомлюю вплив моїх дій на оточуючих.	
10	Інколи події, що виникають у небезпечних ситуаціях, викликають у мене розгубленість і занепокоєння.	
11	У небезпечних ситуаціях я невпевнений у своїх колегах, бо здається, що вони не здатні мене емоційно підтримати і заспокоїти.	
12	Під час очікування важливих подій я заздалегідь намагаюся уявити послідовність своїх дій у разі будь-якого їх розвитку.	
13	Інколи я кидав розпочату справу, через те, що боявся не впоратися з нею.	
14	На мою думку, недоцільно замислюватися над тим, як мої рішення позначаються на якості виконання поставленого завдання.	
15	Під час виконання службово-бойового завдання я інколи втрачаю зручну нагоду через те, що недостатньо швидко приймаю рішення.	
16	Усвідомлення суспільної значущості моїх дій не впливає на якість виконання поставлених службово-бойових завдань.	
17	Я продуктивно працюю завдяки власній цілеспрямованості, а не зовнішньому контролю.	
18	Я вважаю, що одноосібна діяльність є більш результативною, ніж сумісна.	
19	Нездатність точно спрогнозувати результат дій не заважає мені виконувати поставлені службово-бойові завдання.	
20	У небезпечних ситуаціях мені більш притаманні відчайдушні вчинки, ніж ретельно продумані дії.	
21	Я не можу звернутися зі своїми проблемами до будь-кого, бо відчуваю страх, що це коли-небудь буде використано проти мене.	
22	У разі прийняття важливого службового рішення мене охоплює страх, що раптом я помилюся.	

Закінчення бланку методики

23	Під час прийняття рішення у небезпечній ситуації я не маю часу замислюватися над тим, як воно позначиться на оточуючих.	
24	Я сумніваюся, що можу розраховувати на підтримку колег у небезпечній ситуації.	
25	Я чітко уявляю собі як вирішувати проблемні питання, що виникають у небезпечних ситуаціях.	

Ключі до підрахунку методики

Шкала 1 “Мотивація обов’язку”: прямий підрахунок: 9; зворотній підрахунок: 2, 6, 16, 23.

Шкала 2 “Професійна витривалість”: прямий підрахунок: 17; зворотній підрахунок: 3, 7, 10, 20.

Шкала 3 “Взаємодопомога і довіра”: зворотній підрахунок: 4, 11, 18, 21, 24.

Шкала 4 “Професійна компетентність”: прямий підрахунок: 1, 12; зворотній підрахунок: 8, 14, 19.

Шкала 5 “Вольове зусилля”: прямий підрахунок: 25; зворотній підрахунок: 5, 13, 15, 22.

Таким чином, методика “Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності” відповідає такому критерію якості, як надійність за показниками внутрішньої погодженості тестових завдань та відтворюваності результату при однакових умовах (ретестова надійність).

Висновки

1. Розроблена методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності» дозволяє визначати як окремі структурні компоненти психологічної готовності особистості за різними шкалами, так і загальний інтегративний показник рівня психологічної готовності особистості в цілому.

2. Результати проведених досліджень для визначення валідності, надійності та стандартизації розробленої методики “Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності” дозволяють її використання для прогнозування

рівня психологічної готовності фахівця екстремального виду діяльності під час виконання службово-бойових завдань.

Список літератури

1. Воробйова І.В. Модель професійної психологічної готовності до діяльності представників ризиконебезпечних професій / І.В. Воробйова, О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора // Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових праць. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – Вип. 14, Ч. 1. – С. 71-93.
2. Давыдов В.В. Психология деятельности как основа формирования способности и готовности к практической деятельности [Текст] / В.В. Давыдов. – М.: Наука, 1997. – 231 с.
3. Дурай-Новикова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / К.М. Дурай-Новикова. – М., 1983. – 256 с.
4. Запорожцева Г.С. Психологичний аналіз професійної діяльності дільничного інспектора міліції та визначальні умови її удосконалення [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Г.С. Запорожцева. – К., 1999. – 20 с.
5. Кирьякова Е.Н. Проявление риска в деятельности специалистов опасных профессий [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Е.Н. Кирьякова. – М., 2003. – 242 с.
6. Матохнюк Л.О. Дослідження процесу формування психологічної готовності курсантів-прикордонників інженерних груп до професійної діяльності в ВВНЗ [Текст] / Л.О. Матохнюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – Вип. 10 (34). – С. 222–229.
7. Тимченко А.В. Проблема психологической готовности военного специалиста к экстремному действию в состоянии эмоционального стресса [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / А.В. Тимченко. – Х., 1995. – 24 с.
8. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект [Текст] / М.И. Виноградова, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск, изд-во БГУ, 1998. – 148 с.

Надійшла до редколегії 22.01.2014

Рецензент: д-р військ. наук, проф. І.О. Кириченко, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків.

РАЗРАБОТКА МЕТОДИКИ «ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ ЛИЧНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА ЭКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»

А.С. Колесніченко

Представлены результаты разработки методики «Психологическая готовность личности экстремального профиля деятельности» на основании эмпирически разработанной модели психологической готовности личности с использованием методики специализированного денотативного семантического дифференциала.

Ключевые слова: функциональная модель, психологическая готовность личности, экстремальная деятельность.

PRINCIPLES DEVELOPMENT «PSYCHOLOGICAL READINESS PERSONALITIES SPECIALIST OF EXTREME KIND OF ACTIVITY»

A.S. Kolesnichenko

The results of development of methodology are presented "Psychological readiness of personality of extreme profile of activity" on the basis of the empiric worked out model of psychological readiness of personality with the use of methodology of the specialized denotative semantic differential.

Keywords: functional model of the psychological readiness of the individual, extreme activities.